

Filosoferna

*Den moderna världens födelse
och det västerländska tänkandet*

1776–1900

fri tanke

Inledning.....	13
I I denna gryning 1776–1801.....	21
1. Kritikens tidsålder (Kant)	23
2. Den tyska filosofiska scenen under Kants epok	50
3. Hamburgsk dramaturgi och »Pantheismusstreit« (Lessing)	53
4. »Den tyske Sokrates« (Mendelssohn)	60
5. Försvararen av bokstaven H (Hamann)	62
6. På vakt mot nihilismen (Jacobi).....	66
7. Generalsuperintendenten som lade en torped under arken (Herder) ..	71
8. Det klassiska Weimar (Goethe).....	79
9. Det naiva och det sentimentala (Schiller)	82
10. Vägen från Kant (Reinhold, Schulze, Maimon, Beck).....	85
11. Frihetens filosof (Fichte)	91
12. »Wunderjahre« i Jena (August Wilhelm och Friedrich Schlegel).....	97
13. Magisk idealism, valthornsmusik och Diotimas vän (Novalis, Wackenroder, Hölderlin).....	101
14. Naturens och konstens filosof (Schelling).....	105
15. En ung mans väg (Hegel)	109
16. Den nya religionsfilosofin (Schleiermacher).....	112
17. Bildning och stat (Wilhelm och Alexander von Humboldt).....	115
18. Från Tyskland till Österrike (Sonnenfels).....	118
19. <i>Les philosophes</i> lämnar scenen (Voltaire, Rousseau, Diderot).....	123
20. Två okända filosofer (Hemsterhuis, Saint-Martin).....	131
21. Den franska revolutionen och filosofin	133
22. Framstegstro i giljotinens skugga (Condorcet).....	137
23. Ideologer (Cabanis, Destutt de Tracy)	140
24. Kontrarevolutionens profeter (de Maistre, de Bonald).....	143
25. En filosofisk kärlekssaga (Constant, de Staël).....	148
26. Guds återkomst (Chateaubriand).....	150

27. Tyskland, Frankrike, Storbritannien.....	152
28. Upptäckten av den politiska ekonomin (Adam Smith).....	155
29. Väststånd och dygd (Ferguson)	164
30. Common sense-filosofier (Reid, Beattie)	165
31. Nedgång och fall (Gibbon).....	169
32. Franska revolutionens vedersakare (Burke)	175
33. Tre revolutionärer (Paine, Godwin, Wollstonecraft)	180
34. Moralfilosofi och samhällskritik (Bentham, Malthus)	183
35. Pantisokrati (Wordsworth, Coleridge, Southey)	187
36. En ny värld.....	189
37. Engelskspråkig filosofi	194
38. Iberiska och transatlantiska omvälvningar	196
39. Italiensk upplysning (Filangieri, Romagnosi, Pagano).....	199
40. Ryssland mellan öst och väst (Skovoroda, Radisjtjev).....	200
41. Utposter mot norr (bröderna Ørsted, Treschow, Fremling, Boëthius, Höijer, Porthan)	202
42. Västerlandets filosofi i revolutionernas tidevarv	208
II Minervas ugglor 1802–1831	215
1. Tyska omvandlingar	217
2. Appell till tyska nationen (Fichte).....	219
3. Den fallna naturen (Schelling)	224
4. Sin tid fattad i tankar (Hegel).....	231
5. Hermeneutik och religionsfilosofi (Schleiermacher).....	244
6. »Guds hand« (Savigny, Ranke).....	246
7. Restauration (Haller, Müller)	250
8. De romantiska bröderna (Friedrich och August Wilhelm Schlegel) ..	254
9. Besjälade landskap (Baader, Görres, Oken, Friedrich)	259
10. Trosfilosofier (Eschenmayer, Jacobi)	263
11. I Kants efterföljd (Krause, Fries, Herbart, Beneke).....	265
12. Preussisk renässans (Wilhelm och Alexander von Humboldt)	269
13. Att tänka kriget (Clausewitz)	273
14. I protest mot livet (Schopenhauer).....	278
15. En österrikisk filosof (Bolzano).....	288
16. Fransk filosofi efter revolutionen (Chateaubriand)	290
17. Det blodiga altaret (de Maistre)	294
18. Den katolska falangen (de Bonald, Lamennais).....	299

19. Teknokraten och utopisten (Saint-Simon, Fourier)	302
20. Sekreteraren som bröt upp (Comte)	307
21. Kärlek och politik (de Staël, Constant).....	309
22. Statyn som började röra sig (Destutt de Tracy, Maine de Biran).....	316
23. Eklekticismen (Royer-Collard, Cousin)	320
24. Tre naturforskare (Lamarck, Laplace, Ampère).....	325
25. Tysk, fransk och brittisk filosofi	327
26. Filosofiska radikaler (Bentham, Austin, J. Mill, J. Stuart Mill).....	329
27. Den skotska traditionen (Stewart, Brown, Mackintosh, Hamilton) ...	339
28. Den nya idealismen (Coleridge)	345
29. En debatt om rosor (Macaulay, Southey)	349
30. En profets ungdom (Carlyle).....	353
31. Brittisk filosofi och amerikansk	356
32. Spansk, latinamerikansk och italiensk filosofi (Galluppi, Rosmini, Leopardi)	362
33. Ryska tänkare (Karamzin, »visdomsålskarna«, Tjaadajev)	367
34. Tidens skådepenning (Steffens, Ørsted, Sibbern, Biberg, Grubbe, Geijer)	371
35. Tiden och filosofin 1802–1831	375
III Den galliska tuppen 1832–1848	383
1. Tack- och avskedsföreställning (Schelling)	385
2. Stilla dagar i Frankfurt am Main (Schopenhauer)	390
3. Efter Alexander (Rosenkranz)	394
4. Fyra unghегelianer (Strauss, Feuerbach, Stirner, Hess)	398
5. Fler unghегelianer (Cieszkowski, Bruno och Edgar Bauer, Ruge).....	407
6. Morianen (Marx).....	412
7. Generalen (Engels).....	420
8. Anti-Hegel (Trendelenburg).....	423
9. Teister och personalister (Fichte d.y., Ulrici, Weisse, Stahl)	426
10. Den tyska filosofins väg 1831–1848 (Schwegler).....	428
11. Katolik och logiker (Bolzano)	431
12. Felande länkar (Goethe).....	433
13. Juste milieu (Cousin, Jouffroy, Guizot).....	436
14. Demokrati, frihet och öde (Tocqueville).....	442
15. Vetenskapens tidsålder (Comte).....	447
16. Radikaler (Tristan, Lamennais, Proudhon).....	450

17. Filosofisk radikalism under omprövning (J. Stuart Mill).....	454
18. Samtidens vedersakare (Carlyle)	460
19. Fattigdom och välstånd (Disraeli, Martineau).....	464
20. Från Manchester till Oxford (Martineau, Newman).....	468
21. Vetenskapsteoretiker och logiker (Whewell, Hamilton, De Morgan, Boole).....	473
22. Transcendentalister (Emerson, Thoreau).....	477
23. Spansk och latinamerikansk filosofi (Balmes, Sanz del Rio)	483
24. Risorgimento och filosoferna (Mazzini, Gioberti, Rosmini)	484
25. Slavofiler och västinriktade i rysk filosofi (Kirejevskij, Chomjakov, Aksakov, Belinskij, Bakunin, Herzen).....	487
26. Köpstaden och geniet (Kierkegaard, Heiberg, Martensen).....	494
27. Hegelianism och antihegelianism i Norden (Monrad, Boström, Snellman)	501
28. Västerländsk filosofi 1831–1848.....	503
IV En fast punkt 1849–1873	507
1. En ny era.....	509
2. Universitetsfilosofins vedersakare (Schopenhauer).....	513
3. Revolutionären i världsstaden (Marx)	516
4. »Materialismstriden« (Vogt, Büchner, Moleschott, Czolbe).....	524
5. Materialismen och nykantianismen (Lange)	528
6. Ignorabimus? (Du Bois-Reymond, Helmholtz)	532
7. Nykantianer och filosofihistoriker (Fischer, Zeller, Liebmann).....	535
8. Senidealister (Trendelenburg, Lotze, Fechner)	540
9. Pessimister och optimister (Hartmann, Taubert, Dühring).....	545
10. Historiker (Droysen, Burckhardt).....	548
11. Morgonrodnad (Nietzsche)	554
12. Tysk filosofi 1849–1873	558
13. Vid den sköna blå Donau (Hanslick, Brentano)	560
14. »Positivismens tidsålder« (Comte, Littré).....	564
15. Klockklangen från staden Is (Renan).....	567
16. »Rasen, miljön och momentet« (Taine).....	570
17. »Ojämligheten mellan raserna« (Gobineau).....	572
18. Två naturforskare (Bernard, Cournot)	575
19. Spiritualism och neo-kriticism (Ravaisson, Renouvier)	577
20. »Rationalismens helgon« (Mill).....	581

21. Viktorianska profeter (Carlyle, Ruskin)	587
22. Filosofen på Dover Beach (Arnold)	591
23. Instämmandets grammatik och idén om ett universitet (Newman) ..	595
24. Utvecklingslära (Huxley, Spencer)	598
25. Positivister och empirister (Evans, Lewes, Bain)	604
26. Hur Hegel kom till Storbritannien (Jowett, Stirling)	606
27. Vid viktorianismens höjdpunkt	609
28. Originalitet och imitation (Emerson)	611
29. Hur Hegel kom till USA (Brockmeyer, Harris)	613
30. Spanskspråkig filosofi (Sanz del Rio, Donoso Cortés)	615
31. Hegelianismen i Italien (Vera, Spaventa, De Sanctis)	619
32. Nihilisterna kommer (Herzen, Bakunin, Turgenjev, Tjernysjevskij)...	622
33. Diktarfilosofier (Dostojevskij, Tolstoj)	626
34. Ryssland och Europa (Danilevskij)	631
35. Ett bröllop och två begravningar (Kierkegaard)	633
36. Danskar, svenskar, norrmän och finnar (Nielsen, Brøchner, Boström, Sahlin, Borelius, Monrad, Snellman)	635
37. Filosofin 1849–1873	640
V Omvärdering av alla värden 1874–1900	649
1. Dialektiken på nya äventyr (Marx, Engels)	651
2. Marxism, revisionism och nykantianism (Kautsky, Bernstein, Staudinger, Woltmann, Vorländer)	655
3. Omvärdering av alla värden (Nietzsche)	658
4. Strid om historien (Dilthey, Windelband, Rickert, Simmel)	667
5. Gemenskap och samhälle (Tönnies)	674
6. Nykantianer (Paulsen, Vaihinger, Riehl, Cohen)	676
7. Matematikens grundvalar (Frege, Husserl)	680
8. Ekologi, psykologi och empiriokriticism (Haeckel, Wundt, Avenarius)	684
9. Tre österrikiska filosofer (Mach, Brentano, Meinong)	687
10. Österrikes fin-de-siècle	690
11. Tyskspråkig filosofi 1874–1900	693
12. Fransk filosofi och revolten mot positivism och rationalism	697
13. Spiritualism och criticism (Lachelier, Boutroux)	701
14. Tiden och den fria viljan (Bergson)	703
15. »Modernism« (Ollé-Laprune, Blondel)	706
16. Nythomismen (Mercier)	709

17. Psykologer och moralister (Ribot, Guyau, Le Bon)	711
18. Sociologins utveckling från utopi till vetenskap (Durkheim)	714
19. Myterna, passionerna och våldet (Sorel)	717
20. Tredje republikens filosofer. En återblick	719
21. Senviktoriansk filosofi.....	723
22. Anglo-idealister (Green, Caird, Bradley, Bosanquet, Pringle-Pattison, McTaggart).....	724
23. I moralfilosofins labyrint (Sidgwick)	729
24. Morris & Company (Morris, Pater, Wilde).....	731
25. Uppbrott från hegelianismen (Russell, Moore)	735
26. Den amerikanska filosofins »guldålder« (Peirce, James).....	740
27. Amerikansk idealism (Royce, Howison)	744
28. Generation 98 och den spanskspråkiga filosofin (Turró, Berrueta, Unamuno).....	747
29. Nymachiavellism och elitteori (Mosca, Pareto)	749
30. Praktikens filosofi, filosofins praktik (Labriola, Croce, Gentile)	752
31. Marxismen i Ryssland (Plechanov).....	755
32. Antikrist och historiens slut (Solovjov, Leontiev).....	756
33. Det moderna genombrottet i nordisk filosofi (Høffding, Norström, Larsson, Aall, Løchen, Grotenfelt)	761
34. Illusion och genomskådande – sekelslutets filosofi	764
 VI Avslutning. Filosoferna 1776–1900.....	767
1. Geografi, sociologi, meddelseformer	769
2. Naturfilosofi, naturvetenskap, logik och matematik.....	780
3. Vetenskaperna om människan, historien och samhället	784
4. Religion och moral.....	790
5. Politik.....	796
6. Filosofin	800
7. Nyanser av modernitet	805
 Noter och litteratur	813
Register.....	869

Filosoferna, filosofin och den moderna världen

FILOSOFI ÄR TÄNKANDE, men också handling. Filosoferna vill förstå världen, men också förändra den. Filosoferna gör saker genom sina ord. Hos varje betydande filosof finns en målsättning, en dagordning. Filosoferna intervenerar i en situation i avsikt att förändra den. De vill förändra debatten, förändra själva det nät av begrepp genom vilka människorna förstår världen. Genom en rekonceptualisering av naturen, människan och samhället vill de förändra naturen, människan och samhället. Begrepp smids och omsmids för att ge grepp, för att gripa in. Därför står det alltid en kamp om begreppen. Mot den dagordning en filosof eller en grupp av filosofer ställer upp står en annan dagordning från andra filosofer. Alla begrepp är kontroversiella, om man så vill polemiska. I många fall förstår man dem bäst när man förstår vad eller vem de är riktade mot. De har en huggande egg. Men det är inte bara så att filosofisk dagordning står mot filosofisk dagordning. Det är också så att den ena filosofiska dagordningen ger upphov till eller åtminstone utgör förutsättningen för den andra. Ibland tillgår detta så att den ena filosofen bygger vidare på den tidigare filosofens grund. Ibland är det mera fråga om en motreaktion, en rekyl.

Moderniteten är en rekonceptualisering av världen. Alla de gamla begreppen, som tjänat i århundraden byts ut eller omdefinieras. Detta har visserligen alltid skett under idéhistoriens gång. Men det sker nu i nya, allt mer dramatiska former och i hastigare tempo. Till tempot bidrar fenomen som tidningarnas nya betydelse, universitetens expansion, offentlighetens större roll. Världen bör styras genom offentliga samtal, anser allt fler. Då blir de begreppsordningar som ligger till grund för dessa sam-

tal allt viktigare. Det är naturligtvis inte bara filosofer som deltar i dessa förändringar. Men de har en intressant roll genom att vara specialister just på att skapa och analysera begrepp. Därför också på att omskapa och omdefiniera dem. Detta är vad Sokrates sysslade med om vi vågar tro Platon. Det är vad filosofer sysslade med alltsedan dess. Inte minst under 1700-talet när själva ordet »filosof« blev likabetydande med en upplysningsman, en som ville förändra människorna, kulturen och samhället genom »upplysning«. Upplysningens projekt har i sin tur identifierats med »det moderna projektet«. Åtminstone var vänner och motståndare under den tid det begav sig ense om att ge filosoferna en stor del av förtjänsten – eller skulden – för de revolutioner som förändrade världen.

Det är sant att det århundrade som följde på det stora revolutionstidevarvet 1776–1815 inte var lika fyllt av dramatiska skakningar. Men det innebar vad den italienske marxisten Antonio Gramsci kallade en »passiv revolution«. Och i själva verket är de passiva revolutionerna ofta på lång sikt mer betydelsefulla än de aktiva. »Vad stort sker sker tyst«, skrev Erik Gustaf Geijer, med åtskillig rätt. Aldrig har människors vardagsliv förändrats mera djupgående än under den förhållandevis fredliga och »orevolutionära« perioden 1815–1914. Också tänkandet, medvetandet, språken, begreppen förändrades. Karl Marx hävdade visserligen att medvetandet bestäms av människans sociala vara, inte människans sociala vara av medvetandet. Men detta är en sats som lätt blir vilseledande. Det existerar inte något socialt vara utan medvetande, språk, begrepp. Människan är en social men just därför också en med språk och begrepp utrustad varelse. I själva verket försökte också denna tidsålders filosofer förändra den sociala verkligheten genom att förändra begreppen, språket, medvetandet. Ja, Marx själv menade i sin ungdom att det var filosofernas uppgift att förändra världen.

Moderniteten som sådan stod i centrum för filosofernas debatter. En stor del av deras filosofi under hela perioden 1776–1900 gick ut på att förstå och därmed hjälpa till att definiera denna modernitet. Dess innebörd var ingalunda självklar. Det fanns olika dagordningar för olika typer av modernitet. Var den moderna

omvälvningens mål den fria marknadsekonomin? Eller demokratin? Eller vetenskapens herravälde? Eller socialismen? Eller kanske övermänniskan? Buden var lika många som filosoferna.

Kampen om moderniteten fördes naturligt nog även beträffande filosofin själv. Vad innebar en modern ståndpunkt i filosofin? Det var en fråga som många av periodens tänkare ställde sig. Ty filosofins villkor förändrades på ett genomgripande sätt under perioden. Spelreglerna för den upplysningsfilosofi som frodades i salongerna och som ville direkt bearbeta de allmänna tänkesätten var annorlunda än för den universitetsfilosofi som i ett senare skede grubblade över den lärdes bestämmelse och tänkte sig lärosätena som den relästation varifrån de djupa tankarna skulle återutsändas till en bildningstörstande allmänhet. Bildningsidén skilde sig i sin tur från den tanke om ett forskningsuniversitet som växte fram under det senare 1800-talet och då kom att påverka även filosofins självuppfattning. Ty själva föreställningen om vad filosofi var och borde vara skiftade ständigt. Var filosofi världsåskådning och livsåskådning tillsammans med fostran till ett förnuftigt levnadssätt? Det hade upplysningsfilosoferna menat och därvid kunnat åberopa antikens vise, Sokrates och Diogenes och Epikuros. Eller var filosofin ett djupborrande i tillvaros yttersta hemligheter, den egentliga och yttersta vetenskapen som Fichte, Schelling och Hegel ansåg? Eller kanske en specialiserad vetenskap bland andra med kunskapsteori och begreppsanalys som sin särskilda domän? En sådan uppfattning blev vanlig mot 1800-talets slut. Eller förhöll det sig kanske så, som vissa av denna akademiska filosofins kritiker menade, att filosofins uppgift fortfarande, som den varit för Herakleitos, borde vara att omvärdera alla värden, att omskapa alla begrepp, inte minst på moralens område?

Perioden 1776–1900 var fylld av vad som kunde kallas »filosofiska händelser«. De amerikanska och franska revolutionerna var uppenbara sådana. De framträdde i namn av filosofiska idéer med sina tal, pamfletter, konstitutioner och rättighetsförklaringar. De uppfattades också som sådana, som händelser varigenom sättet att tolka verkligheten förändrades, som händelser varefter ingenting kunde bli sig likt. Något liknande kunde sägas om restauratio-

nen 1814–1815, den heliga alliansens ögonblick när allting skulle återställas till fred och ordning. Eller om de nya revolutionerna 1830 och 1848. Händelsehistoria och begreppshistoria är inte oförenliga motsatser. De samverkar. Händelser kan förstås bara när man tar hänsyn till förändringarna i begreppen, conceptualiseringarna, vokabulärerna, retoriken, språket. Franska revolutionen innebar inte minst en rekonceptualisering av politiken, en seger för en ny politisk retorik. Wienkongressen försökte införa ett nytt sätt att se på internationella relationer, där tanken på »den europeiska konserten«, på en samverkan mellan stormakterna, och på en internationell freds- och rättsordning, fick ny kraft. Och så vidare. Varje stor ny händelse förändrade förutsättningarna för den politiska debatten, men också för den filosofiska. Varje filosofisk intervention ägde rum utifrån en situation, politisk, men också religiös och vetenskaplig. Det biografiska angreppssättet är nödvändigt för att förstå detta. Filosofins logik är logiken i ett spel där varje argument är ett drag i spelet. Vad är det för ett parti filosofen vill vinna? Vilken ställning i spelet utgår han från? Vilka är spelreglerna? Hur räknas poängen? Gärna föreställer sig filosofen att hans spel är den rena logikens spel, att hans satser kan bevisas. Eller, om det inte är så, om det finns en dialektik med drag och motdrag, teser och antiteser, att förloppet åtminstone är objektivt och opersonligt. Den svenske filosofen Christopher Jacob Boström skrev för ett biografiskt lexikon vid 1800-talets mitt något om sig själv, som många filosofer då, liksom tidigare och senare, skulle ha kunnat instämma i, nämligen att han icke lägger någon särdeles vikt vid tänkares så kallade biografier:

»Han anser deras tankar, om de verkligen haft sådana, vara det, som egentligen utgör deras lefnad och det enda, som skäligen bör efterlämnas åt eftervärlden.«

Men om dessa tankar bara kan förstås genom insikt om vart filosofen syftade med sin filosofi, bara i förhållande till vad hans samtid tänkte och skrev, bara utifrån en viss intellektuell situation som han ingrep i? Om man till exempel bara kan förstå poängen med vissa argument hos Boström genom att sätta dem i relation till den så kallade trosfilosofi som han tog avstamp från eller till den hegelianism som han försökte vederlägga? Om filosofen med

andra ord tänkte sina tankar inte på de elyseiska fälten eller i den eviga idévärlden utan här på jorden, i tid och rum, utifrån ett visst vetenskapligt, religiöst och politiskt sammanhang? Hur kan man då förstå innebörden av dessa tankar utan att ta hänsyn till detta sammanhang? Till och med Boström själv gjorde ett medgivande, låt vara ett omedvetet, när han skrev:

»Kant är vederlagd genom Fichte, och Fichte genom Schelling, och Schelling genom Hegel – vederlagd nämligen i den mening, i hvilken en verklig filosof kan vederläggas, d.v.s. genom framställandet af en högre och riktigare verldsåsig.*«*

En filosof utgår alltid från en föreliggande situation, Fichte från den som skapades genom bland andra Kant, Schelling från den som skapades genom bland andra Fichte, Hegel från den som skapades genom bland andra Schelling, Boström från den som skapades genom bland andra Hegel. Redan därigenom är deras filosofi historiskt och biografiskt förankrad. Och detta inte bara faktiskt utan även logiskt eftersom deras argument får sin innebörd och tyngd genom relationen till det föregående, till ett filosofiskt forskningsläge om man så vill, sådant det uppfattades av samtiden. Men detta filosofiska forskningsläge står alltid i sin tur i relation till ett vetenskapligt, religiöst och politiskt debattläge, till vad som i samtiden uttalas, tas för givet, ställs i blickfånget eller skymms i bakgrunden.

En intressant företeelse i detta sammanhang är just det som Boström framhöll, nämligen att man ibland kan urskilja en succession av filosofier där den ena tar sin utgångspunkt från den närmast föregående. Successionen har visserligen inte alls den logiska nödvändighet som till exempel Hegel tillmätte den. Från Kant kan man gå i annan riktning än Fichte gjorde, från Fichte i annan riktning än Schelling, från Schelling i annan riktning än Hegel. Men faktum kvarstår att det här under en period av femtio år i tysk filosofi föreföll handla om en följdriktig succession, till dess denna succession efter Hegels död med ens bröts och filosoferna rörde sig i de mest skilda riktningar utan att det på samma sätt är möjligt att urskilja en huvudströmfåra. Men också då förhöll de sig intensivt till varandras tankar. Det är exempelvis omöjligt att tolka innehållet i Marx och Engels tidiga skrifter utan

att ta hänsyn till hur de förhöll sig till Hegel, Feuerbach, Bruno Bauer, Max Stirner och andra. Det de tänkte är vederläggningar, partiella instämmanden. Tankarna är inte bara en del av deras biografi utan deras biografi är en del av deras tankar. Att förstå tanken och att förstå tänkaren är inte två olika ting som skiljs åt av vattentäta skott. En del filosofer har ansett att man kan upprätta en skarp åtskillnad mellan ett »historiskt« och ett »logiskt« sätt att behandla filosofins historia. Men uppdelningen är inte så enkel. Logiken hos de filosofiska argumenten förstår man först när man genomskådat det historiska sammanhanget. Den är logiken hos drag i ett spel som kan följas bara av den som känner spelbrädet, motspelarnas drag och reglerna för spelet. Filosofin är dialogisk och intertextuell. Varje begrepp, varje formulering får en del av sin innebörd genom hela spelet av begrepp och formuleringar inom filosofins samtida fält. Varje ny betydelsefull text ändrar reglerna för detta spel, omvärderar varje position, ger varje nytt drag dess förutsättningar och innebörd. I synnerhet gäller detta inom varje nationell kontext, inom varje filosofiskt språkområde. En medveten kamp om det filosofiska språket utspelas mycket riktigt under perioden genom tyskans framträngande och franskans relativa tillbakaträngande som filosofiskt språk. Men den internationella filosofiska spelplanen finns där också. Under perioden kan vi se hur stormästare som Adam Smith, Kant, Hegel, Comte, Mill, Bergson och andra ändrar villkoren för hur filosofin bedrivs runt om i Europa, ja, i världen.

Denna bok är en fortsättning, fastän kronologiskt baklänges, på min tidigare *Filosoferna. Det västerländska tänkandet sedan år 1900*. Denna gång handlar det om filosofernas förhållande till den moderna världens födelse under perioden 1776–1900. Moderniteten – det har betonats – var en rekonceptualisering av verkligheten, och filosoferna gav ett betydelsefullt bidrag till denna värld som tänktes och uppfattades på nytt, denna nya skapelse. Alla människor är filosofer, annars skulle världen aldrig förändras. Men de som här kallas »filosoferna« är det i särskilt hög grad, med speciell förmåga till artikulation och nytänkande och med särskilt inflytande över sina medmänniskor. Vad de tänkte på gott och ont under den period som här behandlas var en av förutsätt-

ningarna för den moderna värld som vi fortfarande lever i. Vi skall se hur moderniteten i hög grad också var själva temat för deras tänkande, den axel kring vilken hjulet snurrade. Hur borde denna modernitet konceptualiseras? Vem skulle äga privilegiet att tänka och definiera den moderna världen? Det var den ständigt återkommande frågan i filosofernas debatter.

Det förflutna är ett främmande land. Det gäller också om det långa 1800-tal som är föremål för denna bok. Men det är ett land där man talade samma språk som vi, till en del därför att man då skapade det språk som vi numera talar. Därför kan i detta fall främlingskapet blandas med en smula nostalgi. Den lysande brittiske 1800-talsforskaren Basil Willey yttrade för ett drygt halvsekel sedan som förklaring till den viktorska tidsålderns charm:

I vårt eget otrevliga århundrade är vi alla flyktingar utan varaktig stad, och många av oss känner sig frestade att fly till 1800-talet som till ett förlovat land och att stanna där som illegala invandrare för resten av vårt liv.

Idén att resa till 1800-talet med enkel biljett är kanske att driva den nostalgiska tendensen väl långt. Men att åka på semestervisit till den tidsålder som först konfronterades med den omvälvande och skakande moderniteten är lärorikt och kan skänka oss nya perspektiv på oss själva. Till en sådan resa inbjuds läsaren härmed.

I. Kritikens tidsålder (Kant)

ATT MAN UNDER 1700-talet levde i filosofernas tidsålder var för många en självklar sak. Ty »les philosophes« var helt enkelt upplysningsmännen (eller i några fall upplysningskvinnorna), de som gjorde propaganda för den nya filosofin och med dess hjälp försökte göra hela århundradet till en upplysningens och förnuftets epok. Denna upplysningsfilosofis hjärta hade funnits i Frankrike, i Paris. Men den saken var kanske på väg att förändras. Inte bara därför att skotska filosofer förvånansvärt ofta lät tala om sig. Inte bara därför att Benjamin Franklin vistades i Paris som ett levande vittnesbörd om att filosofins ljus tänts också på andra sidan oceanen, långt borta i väster. Nej, långt mera egendomligt var det att tyskarna på allvar började sätta sig i rörelse, diktande och tänkande. För en Voltaire hade tyska filosofer med en doktor Pangloss i spetsen varit själva sinnebilden för löjlighet och absurditet, läromästare bara för de mest godtrogna av mänskliga varelser. Fredrik den store, Voltaires vän, kom i efterhand att bli betraktad som preussisk och tysk nationalikon. Men han såg aldrig tyskan som något annat än ett barbarspråk, olämpligt för vetenskapliga eller litterära syften. Själv skrev han filosofiska verk på franska. Filosoferna hade i det längsta haft samma uppfattning. Den store Leibniz hade skrivit sina filosofiska arbeten på franska eller latin. Men hans efterföljare Christian Wolff hade skrivit på tyska, ja, i mångt och mycket lagt grunden för tyskan som filosofiskt språk. En sorts upplysningsfilosof hade Wolff varit, även om Voltaire i *Candide* skämtade grovt med hans (och Leibniz) lära att vår värld är den bästa av alla möjliga världar. Men hans rationalism stämplades som dogmatisk av många, bland dem Immanuel Kant, tänkaren i Königsberg som nu snart, mer eller mindre på egen hand, skulle förvandla Tyskland till en filosofisk nation, ja, till den främsta och mest beundrade av filosofiska nationer, en ställning som landet sedan skulle bibehålla i hundrafemtio år.